

MÁLYUSZ ELEMÉR

„A TÓTSÁG LETELEPEDÉSE MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKORBAN”

Akadémiai pályázat

(Adalék *Turóc megye kialakulása. Bp., 1922. c. művének történetéhez*)

(*Közzéteszi: Soós István*)

1920 elején a Magyar Tudományos Akadémia Lukács Krisztina alapítványa nyílt pályázatot hirdetett meg „A tótság letelepedése Magyarországon a középkorban” címmel. Az alapítvány kuratóriuma ebben egyik fő feladatul jelölte meg, hogy a pályázók a fenti témáról a jelzett esztendő végéig egy kidolgozott fejezettel együtt részletes tervrajzot nyújtsanak be. A kiírás szerint a legjobb tervezet készítőjét a pályázati díj elnyerése esetén az Akadémia felkéri majd egy önálló mű kidolgozására. A pályázatban további feltételként szabták meg, hogy a „jutalmat csak önálló becsű, teljesen kész munka nyerheti el”, s amennyiben az elkészítendő monográfia szerzője alkotását egy éven belül nem adja ki, annak tulajdonjoga az Akadémiára fog szállni.¹

A pályázatban meghirdetett téma ki-, illetve feldolgozásával szemben támasztott egyéb feltételekről nem tudunk. A legfőbb elvárás az volt, hogy a Lukács Móric (1812–1881), az MTA egykori tagja, akadémiai igazgató, reformpolitikus, publicista és műfordító által végrendeltilag még 1877-ben felesége, Birly Krisztina „emlékének fenntartására” létrehozott alapítvány csak olyan munkákat kívánt díjazni 2000 korona összegben, amelyek minden tekintetben megfelelnek „valamely tudományos kérdés vagy feladatnak nemcsak relativ, de abszolút becsű megoldására.”²

A pályázatra mindössze egyetlen tervezet érkezett be egy kézirattal együtt, amelyet a leendő mű részleteként lehetett tekinteni,³ és amely bár „a kitűzött feladatot

1 A Magyar Tudományos Akadémia jutalomtételi. (A tótság metelepédése Magyarországon a középkorban. (A Lukács Krisztina-alapítvány) In: Akadémiai Értesítő, 31. (1920) 1–5. sz. 62. p.

2 A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 15. (1881) 8. sz. 240. p.

3 A 6 oldal terjedelmű, cím nélküli tervezet jelenleg Mályusz Elemér hagyatékában található. A kézirat utolsó oldalára valószínűleg Domanovszky vagy Hóman a következőket írta rá: „Érk. 1920. decz. 28. *Turóc megye kialakulása.* írta Dr. Malyusz [sic!] Elemér. *Lukács Krisztina-pályamű.* 1. sz.” A pályázat elnyerése után a kézirat visszakérült Mályusz Elemér tulajdo-

egészen nem oldotta meg, annak igen jelentős és az egész kérdésre világot vető önálló részét öleli fel s magában is teljesen kész, önálló tudományos becsű munka.”⁴ Szerzője az akkor még csak 22 éves, de felkészültségével és alaposágával nagy reményekre jogosító, rendkívüli tudományos erudícióval és széles körű ismeretekkel felvértezett, ambiciózus történész, a XX. századi magyar történetírás egyik meghatározó személyisége, a magyar középkor- és újkorkutatás kiemelkedő tudósa, a népiségtörténeti iskola megalapítója, egyetemi tanár: Mályusz Elemér (1898–1989) volt.

Mályusz, ahogy azt kéziratának dátuma is tanúsítja, 1920 decemberében, bécsi tartózkodása idején (ahol a Haus-, Hof- und Statsarchivban tudományos ösztöndíjasként az 1848–1867 közötti évtizedek román, szerb és horvát nemzetiségi kérdésére vonatkozó dokumentumok összegyűjtésével foglalkozott), az utolsó pillanatban adta be pályázatát, amely 1920. december 28-án érkezett meg az Akadémiára.⁵

Mályusz, mint arra a pályázatra benyújtott tervezetének és kéziratos művének bírálói, egykori tanárai, Hóman Bálint és Domanovszky Sándor jelentésükben rámutattak, alapvetően „nem nyújt megállapított tervet az elkészítendő mű anyagának elrendezéséről, nem akar a priori vázlatot adni (...), hanem az előmunkálatok módszertani irányelveit ismerteti...”⁶ A bírálók Mályusz pályázati anyagát alaposan megvizsgálva mégis arra a következtetésre jutottak, hogy a „megoldandó kérdések világos megállapítása”, továbbá a pályázat mellékleteként beküldött, Turóc megye kialakulását tárgyaló kézirat „teljes garantiát nyújtanak arra, hogy az ajánlkozó a kérdést nagy szakavatottsággal és alapos lelkiismeretességgel fogja megoldani.”⁷

A Turóc megye kialakulásáról szóló mű — melyet a bírálók a tervezethez ha-

nába, aki azt megőrizte. — Itt szeretnék köszönetet mondani Mályusz Elemér örökösének, Dr. Mályusz Miklósnak és Dr. Mályusz Károlynak azért a szívességért, hogy a kéziratot és Mályusz Elemér ugyancsak a hagyaték részét képező, szintén kéziratban lévő, az 1970-1980-as években írott memoárját (= Visszaemlékezések) a rendelkezésemre bocsátották.

4 *Hóman Bálint–Domanovszky Sándor*: Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról. (Budapest, 1921. március 10.) In: *Akadémiai Értesítő*, 32. (1921) 1–5. sz. 105. p.

5 L. a 3. sz. jegyzetet és Mályusz Elemér visszaemlékezéseit: „Dolgozatom kéziratával résztvettem 1921-ben [sic!] a MTA nyílt pályázatán, amelynek tárgya volt a tót nép megtelepedése a középkorban. Tervrajzot és egy kész fejezetet kellett benyújtani. A megbízatást meg is kaptam, a jutalommal együtt. Arra azonban nem gondolhattam, hogy a munkához azonnal hozzáfogok, noha disszertációm szerves folytatása lett volna. (...) ugyanis 1920 nyarán Bécsbe mentem a M. T. Társulat megbízásából levéltári kutatások végzésére.” [Visszaemlékezések, II. fej.]

6 *Akadémiai Értesítő*, 32. (1921) 1–5. sz. 104. p.

sonlóan magas színvonalú, óriási forrásbázison nyugvó, új eredményeket produkáló, az elméleteket adatszerűen, pontosan felépítő alkotásként értékelték⁸ — alapozta meg lényegében Mályusz Elemér történetírói pályafutását. Mályusz, ahogy arra kéziratban maradt, az 1970-1980-as években készített visszaemlékezésében maga is utal, tudatosan választotta családja szűkebb pátriája középkori történetének feldolgozását. Miután 1918 tavaszán Domanovszky Sándornál történelemből alapvizsgát tett, tanárától szakdolgozati témául Turóc megye kialakulásának történetét kérte. Domanovszky — emlékezik Mályusz — „nagyon csodálkozott, hogy ilyen helyi kérdéssel szeretnék foglalkozni; ellenvetésül azt is felhozta, hogy pár nap előtt egy másik vizsgázója, Flosch Pál kívánságára már kítűzte a turóci vártartomány megírását. Amidőn azonban előadtam, hogy egyrészt a teljes forrásanyagot akarom összegyűjteni, hogy arra támaszkodva megvizsgálhassam egy kis terület települési és társadalmi viszonyait, bár nem leplezett szkepszissel, teljesítette kéresemet.”⁹

Az ifjú történetíró hamarosan csozlatta tanárának kételyeit, és két esztendei megfeszített munkával elkészítette óriási forrásanyagon (212 kiadott és 1044 kiadatlan oklevelen) nyugvó monográfiáját. Nem véletlen tehát, hogy Hóman és Domanovszky teljes egyetértéssel karolták fel egykori tanítványuk pályázatát, egyúttal kifejtették azt a véleményüket, hogy a beérkezett tervezet és a hozzá mellékelte mű magas tudományos színvonalát tekintve Mályusz teljesen alkalmas arra, hogy a pályázatra kiírt témát a magyar történettudomány elvárásainak megfelelően feldolgozza. Egyúttal javaslatot tettek a „Turóc megye kialakulása” c. kézirat kiadására és a díj odaítélésére.¹⁰ Ezt a művét nyújtotta be Mályusz 1920-ban egyetemi doktori értekezésésként.¹¹

Az elnyert pályázatnak és természetesen a hathatós támogatásnak is köszönhetően két év múlva napvilágot láthatott Mályusz első nagy monográfiája, mely a magyar középkorral foglalkozó történeti szakirodalom mindmáig egyik legjelentősebb és meghatározó alpművének tekinthető. Csak sajnálhatjuk, hogy a pályázatban megjelölt témát később, más elfoglaltságai miatt Mályusz nem tudta kidolgozni, amely bizonyára a magyar tudományos élet szintén nagy nyeresége lett volna.

7 Uo.

8 Uo. 105. p.

9 [Visszaemlékezések, II. fejt.]

10 Akadémiai Értesítő, 32. (1921) 1–5. sz. 105–106. p. és Uo. 6–8. sz. 182. p.

11 [Visszaemlékezések, II. fejt.]

*A pályázatra benyújtott tervezet szövege*¹²

Tekintetes Akadémia!

Amidőn a Lukács Krisztina-alapítványból hirdetett „A tótság letelepedése Magyarországon a középkorban” c. pályázatra folyamodni bátorkodom, nem hallgathatom el, hogy nehéz helyzetben érzem magamat a pályázatnak részletes tervrajzot megkívánó követelésével szemben.¹³ Ahelyett, hogy az egyes fejezetek címeit a tartalomra vonatkozó több-kevesebb utalással közölném, mindenekelött azokat a módszertani irányelveket óhajtanám feltüntetni, amelyek segítségével előreláthatólag sikeresen volna megoldható a kitűzött kérdés.

A kérdés tulajdonképpen két részre bontható: annak megállapítására, hogy a középkorban hol volt megtelepedve a tótság, azaz mely helyek, falvak voltak tót lakosságúak és annak eldöntésére, hogy mikor telepedett ezen helyekre. A tótság-
nak a magyar középkor záróköve, 1526. utáni terjeszkedésével tehát nem foglalkozunk, azaz első teendőnk a már újkorba eső lakott helyek — amelyek eredete, keletkezése pontosan megállapítható — elmellőzése, mint a tisztánlátást zavaró anyagnak félretétele. Munkánk c negatív eredményt nyújtó részének elvégzése után, amelynek természetesen csak végső s legfőbb eredményei kerülhetnek a tárgyalás folyamán a szükséges helyen megemlítésre, az állapítandó meg, hogy a XVI. század falvai közül melyek keletkeztek kimutathatólag az előbbi két évszázadban. Kisebb méretű település ugyanis, egy-egy túlságosan megnövekedett falu lakosságának más helyre, rendszeren a közelbe való áttelepülése, szakadatlan folyamat volt, amelynek az Alsó-, Felső-, Kis-, Nagy- stb. összetételű helyneveink a legszembetűnőbb ismertetőjelei. (Ezen település megfigyelésénél követendő eljárásunk illusztrálására egy-két példa gyanánt felemlítjük mellékelt tanulmányunkban a turócmegyei Jahodnik és Csepcesén községek keletkezésénél mondottakat.¹⁴ Ilyen módon végeredményben rendelkezésünkre fog állani egy bizonyos számú helynév, amelyek a XIII. században meglévő lakott helyeket jelzik. Minden előbbi munkánk tehát csak annak konstatálásához volt szükséges, hogy nem minden, a XIV–XV. században lakott hely volt korábban megszállva.

12 A kéziratot betűhíven, változtatás nélkül közöljük.

13 L. erről bővebben a bevezetőben.

14 Ide Mályusz zárójelben a következő jegyzetet írta: „86 skk. l. és 124 skk. l.” Ez az utalás Mályusz még akkor kéziratban meglévő, a pályázatához csatolt művének oldalaira vonatkozik. Kinyomtatott munkájában a hivatkozások a 61. és 118. oldalakon olvashatók.

Ezen reductio után megmaradt helységek nevei még magyar és tót lakosságú telepeket jeleznek. Tulajdonképeni feladatunk, amelyben voltaképpen az egész kérdés megoldása culminálódik, ezen lakott helyek közül a magyar és tót lakosságúak szétválasztása s azután annak megállapítása, hogy melyik csoport a régebbi eredetű. Az előbbinél a XIII. s a megelőző századokban végbement magyar település és telepítés eredményezte falvak keletkezése lépésről-lépésre kimutatható. Mellékelt dolgozatunk IV. fejezetében¹⁵ ezt a települési processust mutattuk ki a Turóci-fennsíkon, utalva arra, hogy ezzel egyidejű és hasonló folyamat figyelhető meg Zólyom-, Liptó- és Árvamegye területén is. Korban ez már a legutolsó periódusa annak a magyar településnek, amelynek eredményeképpen a Csallóköz, a Kisalföld, a Vág, Nyitra völgyének, a mai Szepes- és Sárosmegye területének magyar lakossága előállott. Ennek a településnek részletes vizsgálata alkalmával figyelhető meg igazán az az időbeli különbség, amely a még kialakulóban levő magyar telep és a már meglévő tót falu között van. Dolgozatunkban úgy találtuk, hogy az ott szemügyre vett területen a tót telepek voltak a régebbiek. Hogy vajon egész Felsőmagyarországon ugyanez volt-e a helyzet, arra vonatkozólag jóslásokba bocsátkoznunk nem szabad, az eredménynek a részletes vizsgálat folyamán kell kialakulnia. A döntő bizonyíték ebben a kérdésben az lesz, hogy vajon a magyarság az egész Felvidéken korábban meg nem szállott területen telepedett-e meg és hogy a honfoglalás s az azt megelőző korból fennmaradt archeológiai emlékek, amelyek a régi lakosság életének bizonyítékai, mennyiben nyújtanak felvilágosítást a tót falvaknak eredetére, illetőleg ezeknek a magyar honfoglalást megelőzőleg itt lakott szláv népelemmel való kapcsolatára.

Munkánk minden egyes részénél érvényesíteni óhajtjuk a hasonló problémákkal foglalkozó külföldi irodalomban már alkalmazást nyert szempontokat. Az a számtalan tanulmány, amely a sziléziai, szászországi és poroszországi településtörténet egyes részleteit boncolgatta, nagyon sok hazai analóg fejlődés megértéséhez s világosabb feltüntetéséhez képes segédeszközt nyújtani, amit hosszasabban bizonyíthatnunk felesleges is. Ezeknek a szempontoknak figyelembevétele másrészt reményt nyújt, hogy a történelmi kutatás külföldön meghonosult finomabb segédeszközeinek használatával következtetéseink s eredményeink helytállóak fognak lenni.

A fentebbiekkel természetesen a legkevésbé sem akartuk összes teendőinket megrögzíteni, amelyeknek úgymint szorosan egymásba fonódva kell felvetődniük, s még kevésbé azt jelezni, hogy munkánknak feldolgozott alakjában is ez lenne tárgyalási sorrendje. Célunk, mivel a pályatétel széles alapon, de szintetikus mun-

15 L. a könyvben az alábbi fejezetet: „A jobbágyfiúk megtelepedése”. 53–104. p.

kát kíván, csak az anyag első feldolgozásánál követendő eljárásunknak feltüntetése volt. Lényegében tehát, felfogásunk szerint, egész Északmagyarország (értve a Pozsonytól Kassáig húzódó területet, amelynek északi határát a régi Magyarország, déli határát pedig a mai Csonkamagyarország határa alkotja) településtörténetével kell foglalkoznunk, hogy a pályatételhez szükséges és felhasználható anyagot kiválaszthassuk.

Pozitív eredmények az egyes lakott helyek, községek történetének megismérésével kapcsolatban kínálkoznak legbiztosabban. Ezen állításunk igazolására legyen szabad a következőkre kiterjeszkednünk. Ismeretes, hogy Melich és Tagányi tanulmányai¹⁶ szerint a lehoták, soltészságok a XIV. és XV. században végbement telepítés eredményei, ekkor keletkezett falvak voltak. Mivel pedig ezen lehoták lakossága nem magyar volt, önként adódott a tót betelepülés feltevése. Ezzel szemben felemlítjük a következő adatokat. A Turóci-íenszikon fekvő Béla falut, amely már 1282-ben meg volt¹⁷, természetesen szláv lakossággal, a XIV. század végén mint Ocsklehota, Ocsk lehotája szerepel¹⁸; az 1:75,000 mértékű vezérkari térkép¹⁹ szerint a falunak ma is ez az egyik használatos neve.) Ugyanitt Mossóc falunak, amelynek első említését 1254-ből találjuk²⁰, soltészai állása és jövedelme eladásáról szóló oklevél maradt fenn a XIV. századból. (Eredeti je a Gróf Révay-levéltárban. Kisselmecc.) Ha ezen utóbbi kori adatokat, így csupán magukban, elszigetelve tekintjük, a két falu lakosságát csak a XIV. században oda települtek tartanók. Ellenben a rájuk vonatkozó korábbi és későbbi adatok ismerete alapján könnyen megállapíthatjuk, hogy eleinte mindkettő a XIII. században fennálló királyi uradalom

16 Vö. *Melich János*: Adalék hazánk X–XII. századi helyneveinek értelmezéséhez. In: *Magyar Nyelv*, 2. (1906) 3. sz. 99. p.; *Uő*: Három helynévről. In: *Századok*, 41. (1907) 321–325. p.; *Tagányi Károly*: Gyepű és gyepűelve. II. In: *Magyar Nyelv*, 9. (1913) 4. sz. 149. p.; *Magyar erdészeti oklevéltár*. Magyarország ezredéves fennállásának emlékére kiadta az Országos Erdészeti Egyesület. Szerk. és történeti bev.: Tagányi Károly. I. köt. 1015–1742. Előszó. Bp., 1896. XI. p.; a témáról vö. még: *Brennölörfer János*: Lehota mint köznévi. In: *Magyar Nyelv*, 11. (1915) 1. sz. 36. p. A lehotákról Mályusz monográfiájában I. a 97. oldalt.

17 Mályusz ehhez a következő megjegyzést fűzte: „I. a mellékelt tanulmány 38. l.-t[.]” Könyvében erről a 20. és 24. oldalakon esik szó.

18 Mályusz itt zárójelben az alábbi jegyzetet írta: „v. ö. a Turóci registrum ily feliratú cikke-lyével” — Erről I. *Horváth Sándor*: A lipitói és turóci registrum. Második, befejező közlemény. (Registrum de Thurucz) (Super possessione Ochklehotaya) In: *Történelmi Tár*, Ú. f. 3. (1902) 2. sz. 195–196. p. és különlenyomatként: Bp., 1902. 61–62. p.

19 Erről I. bővebben Mályusz könyvének 94. oldalán a 2. számú jegyzetet.

20 Itt Mályusz utal a mellékelt kéziratában Mossócra vonatkozó helyre: „i. h. 34. l.”; a faluról művében I. a 21–22. oldalt.

szervezetébe tartozott, de ennek felbomlása után nem került magánkézre, hanem tovább is az uralkodó birtokában maradt. Azaz nem minden soltszás, lehota jelent szükségképen új települést, hanem a XIV. században, a még királyi kézben maradt birtokoknak egyik közigazgatási formáját, szervezetét.

Természetes azonban, hogy az egyes lakott helyek vizsgálásában nem szorítkozhatunk ezeknek egymástól elszigetelt történetre, hanem egy-egy nagyobb földrajzi egységre, pl. folyó völgy, fennsík stb. kiterjedőleg, összefoglalva igyekszünk minél átfogóbb megállapításokat nyerni, hogy azután végeredményben ezeknek a teljes egészbe való bekapcsolásához minél szilárdabb alapunk legyen s így a felesleges elemek fokozatos elhagyásával végső conclusiónkat levonni annál könnyebb legyen nekünk, s annál érthetőbb az olvasó számára.

A XV. századi anyagra pedig az anyaggyűjtésnél azért kell kiterjeszkednünk, mert ebből a korból maradt fenn összefüggő, szélesebbkörű oklevélsorozat, amely a korábbi századok hiányának kipótlásánál még a legjobban segítségünkre lehet.

A mellékelt, „Turócmegye kialakulása” c. dolgozat ettől a pályatételtől még függetlenül készült el s nem is tekinthető a munka egy fejezetének. Mivel azonban egy kis földrajzi területre szorítkozva ugyanazt a munkát végeztük el benne, amelyet egész Felsőmagyarországra kiterjeszkedve elvégezni kötelességünk volna a megbízatás elnyerése esetén, alkalmas mintegy ezen utóbbi munkánk egyes fejezeteinek megírásánál követendő eljárásunk, methodikai eszközök feltüntetésére. A két utolsó fejezetben foglaltak²¹ természetesen, mint nem szorosan tárgyunkhoz tartozók, csak csekély mértékben juthatnának kifejezésre.

Nemcsak a szemléltetés kedvéért, hanem mert ellenkező esetben munkánk csonka, sőt érthetetlen lenne, pontos és részletes térkép melléklését elmulasztottnak tartjuk. Ennek a térképnek alapjául a bécsi katonai földrajzi intézet kiadásában megjelent 1:200,000 mértékű térkép²² szolgálna, amely az u. n. részletes-térképnél nagyobb áttekinthetőséget nyújt s a domborzati viszonyokat — ami éppen a szóbanforgó területnél oly fontos — szembetűnőleg és kellőleg kifejezni. (Ennek a térképnek dolgozatunkhoz elkészített egyik részletét tisztán technikai okok miatt nem mellékelhettük.)²³

Ami a forrásokat illeti, közvetlen irodalmi utalások csak kis számban maradván

21 L. a munka V. és VI. fejezeteit (105–180. p.)

22 Generalkarte von Mitteleuropa. M = 1:200 000. Wien, 1887–1913. K. K. Militär-isch-Geographisches Institut.

23 Ezeket a XIII. századi zólyomi uradalomról és a XIV. századi Túróci fennsíkról készített térképeket l. a műhöz csatolt mellékletekben.

fenn, oklevelek jöhetnek csak, szinte kizárólag, számba. Közlevéltáraink és gyűjteményeink, valamint felvidéki családi magánlevéltáraink átkutatását, ami hosszú és tervszerű munkát igényel, elmellőzhetetlen feladatunknak tartanók. Éppen ez a súlyos feladat okolja meg kijelentésünket, hogy szerintünk hosszú idő, egy évtized munkája kell a kitűzött feladat sikeres megoldásához.

Tekintetes Akadémia!

Amidőn azt kérem, hogy a megbízást részemre megadni méltóztassék, mint kezdő nem hivatkozhatom korábbi munkáimra, amelyekből kitűnne, hogy ezt a bizalmat megérdemlő kvalifikációkkal rendelkezem. Még ha a Tekintetes Akadémia a megbízás megadására méltónak is találna, abban az esetben sem merésznék egyelőre mást ígérni, mint hosszú és lelkiismeretes munkát, amely elsősorban az anyag tervszerű összegyűjtésére irányulna. Ismét csak mellékelt dolgozatomra (Előszó) vagyok kénytelen utalni, hogy az anyaggyűjtés technikai széleskörűségében mily határokig szeretnék elmenni.²⁴ Még csak azt óhajtom ehhez megjegyezni, hogy legnagyobb gyűjteményünk, az „Országos Levéltár” a Felvidékre vonatkozó okleveleink levéltári számait, az oklevélben jelzett birtok és a megye megjelölésével, már alkalmam volt összeállítani.²⁵

Az egyes levéltárakhoz hozzáférni azonban — ezt személyes tapasztalataink alapján kell mondanunk²⁶ — sokszor nehéz és fáradtságos munka. Semmiképpen sem mellőzhetjük el, hogy a megbízás esetleges elnyerése után ezen utainkhoz a Tekintetes Akadémia erkölcsi támogatását ne kérjük.

Bécs, 1920. december 11.-n.

Dr. Mályusz Elemér

24 Minderről l. az „Előszó” VIII-IX. oldalait.

25 Ez a jegyzék feltehetően még fellelhető Mályusz feldolgozatlan kéziratai között. Mint a Mályusz-hagyaték gondozója, remélem, hogy a rendezés során rábukkanok erre a rendkívül fontos dokumentumra. Memoárjában többek között megemlíti, hogy „1918 őszétől 1920 őszéig a Nemzeti Múzeum és az Országos Levéltár gyűjteményeit kutattam át. Az akkori viszonyok közt fáradtságos munka volt ez. Az Országos Levéltár 38,000 darab eredeti középkori oklevélét egyenkint kellett kezembe venni s beléjük pillantani, vajon van-e bennük turóci vonatkozás...” [Visszaemlékezések, II. fej.]

26 Mályusz felvidéki, elsősorban Turóc megyei, 1918 nyarán végzett kutatásai során tapasztalt nehézségeit részletesen összegzi említett visszaemlékezésének második fejezetében, amely a Turóc megye kialakulása” c. könyv létrejöttének körülményeit és eredményeit taglalja.